

EMPEDOKLÉS

OČISTNÁ PÍSEŇ

—

O PODSTATĚ SVĚTA

Z řečtiny přeložil Jaroslav Pokorný. — Překládáno podle vydání Herrmanna Dielse, Die Fragmente der Vorsokratiker, III. Auflage, Berlin, Weidmann 1912.

Vydal nakladatel Jan Pohořelý, Praha 1944.

אבלם

OBSAH

Životopis (Diogenés Laërtios)	3
O podstatě světa	7
Očistná píseň	19
Sporné verše	23
Podvrhy	24
Dodatek	25
Svědectví starověkých autorů	26

ŽIVOTOPIS

Empedoklés, jak praví Hippobotos, byl syn Metóna, syna Empedoklova z Akragantu. Totéž vykládá i Timaios v patnácté knize „Historií“ v poznámce, že žil jakýsi Empedoklés, děd básníkův. I Hermippos o tom mluví souhlasně. Podobně i Hérakleidés ve spise „O chorobách“ praví, že byl po dědovi z proslulé jezdecké rodiny. A Eratosthenés říká v „Olympijských vítězstvích“ s odvoláním na Aristotela, že o sedmdesáté prvé olympiadě¹ zvítězil Metónův otec. A gramatik Apollodóros píše v „Letopisech“, že

syn Metónův byl, do Thurií pak
na lodích hojně vybavených přibyl,
jak praví Glaukos...

a dále:

– a dějepisci, že prý do Syrakus
prch' domů a pak s nimi bojoval
tam proti Athéňanům. Myslím však,
že konce neznají. Buď nebyl vůbec
anebo příliš zestár', což se nezdá.

Aristoteles a stejně Hérakleidés udávají, že žil šedesát let. Vítěz za jednadmdesáté olympiady

měl stejné jméno s běžcem toho děda,

což zároveň určuje dobu podle Apollodóra. Satyros praví v „Životech“, že byl Empedoklés syn Exainetův a že zanechal rovněž syna Exaineta. Oné olympiady že zvítězil s koněm-běžcem, syn pak v zápasení, nebo, jak praví i Hérakleidés ve „Výtahu“, v běhu. Já jsem našel ve Fabórinových „Vzpomínkách“, že obětoval poutníkům k orakulu míru med a chléb a že měl bratra Kallikratida. Télaugés, syn Pythagorův, píše v listu k Filolaovi, že byl Empedoklés syn Archinomův.

Že byl Akragantiňan ze Sicílie, udává sám na počátku „Očistné písně“² a další, co je tam o jeho původu.

Timaios vypravuje, že slyšel přednášet někoho z Pythagorových žáků – když prý Empedoklés poznal, jak se tají se svou naukou, zdráhal se následovati ho (totéž prý Platón). Pythagora připomíná i svými verši,³ jiní však tvrdí, že se to vztahuje na Parmenida. Neanthés říká, že až do Filolaa a Empedokla znali pythagorovské učení jen pythagorejci sami. Když je pak Empedoklés rozšířil básněmi, vydali zákon, že nesmí být jejich společníkem žádný básník (totéž prý se stalo i Platónovi, neboť i on se zdráhal mlčet). Koho z nich Empedoklés slyšel, to Neanthés neříká. Roztrušovati, jako Télaugův dopis, že byl Hippasovým a Brotinovým společníkem, není důvěry hodné. Theofrastos praví, že se obdivoval Parmenidovi a že ho napodoboval v básních. Pod jeho vlivem prý psal „O podstatě světa“. Hermippos tvrdí zas naopak, že obdivoval ne Parmenida, ale Xenofana, s nímž prý se stýkal a jehož napodoboval ve verších. Později se prý setkal s pythagorejci. Alkidamas vypravuje v knize „O přírodě“, že Zénón a Empedoklés poslouchali Parmenida v téže době, později že od něho odešli, Zénón že filosofoval sám po svém, Empedoklés pak poslouchával Anaxagora a Pythagora. První obdivoval majestát života a jeho uspořádání, druhý

¹ Roku 496 př. Kr.

² Viz zlomek 112.

³ Zlomek 129.

fysiologii. Aristoteles praví v „Sofistovi“, že je Empedoklés zakladatelem rétoriky, Zénó dialektiky. Ve spise „O básnících“ říká, že je Empedoklés z Homérova rodu, básník mohutného výrazu, metaforik, jenž dovede těžít i z ostatních prostředků básnictví. A že napsal i jiné básně, o Xerxově přechodu přes moře a píseň na Apollóna, ty že však později spálila jakási jeho sestra (nebo dcera, jak udává Hierónymos). Oslavnou píseň jsem slyšel, „Perské zpěvy“ zůstaly nedokončeny. Všeobecně psal i tragedie a politická pojednání. Hérakleidés říká, že jsou ty tragedie od Sarapióna druhého. Podle Hierónyma napsal třiadvacet tragedií, podle Neantha je psal v mládí a složil jich sedm. Satyros píše v „Životech“, že byl i výborný lékař a řečník. Jeho žákem se prý stal Gorgias Leontinský, v řečnictví nad jiné zběhlý, jenž zanechal i učebnici toho umění. Apollodoros říká v „Letopisech“, že žil bez deseti let celé století. Shodně udává i Satyros, že byl sám svědkem Empedoklových divů. I sám autor prý zvěstoval toto a ještě mnohem více ve svých verších.⁴ Rovněž Timaios píše v osmnácté knize, že toho muže obdivovali pro mnohé. Neboť kdysi, když ostře vály každoroční větry a škodily úrodě, poručil stáhnouti kůže s oslů a rozprostříti je po hřbetech kopců, aby schytaly vítr. Chválili ho pak, že dovede chránit před větrem. Hérakleidés píše ve spise „O nemocích“, že poučil i Pausania o věcech, týkajících se větrů. Ten Pausanias, jak praví Aristippos a Satyros, byl jeho miláček, jehož oslovuje v básni „O podstatě světa“.⁵ A napsal na něho i epigram.⁶ Hérakleidés praví, že bylo v jeho podstatě cosi bezdechého, protože tělo setrvalo po třicet dní bez dechu a bez pohnutí – pročez ho nazývá lékařem a věštcem, dokládaje se verši „Očistné písně“.⁷ Akragas prý nazývá velikou řekou, protože u něho bydlí 800 000 lidí. Odtud také řekl Empedoklés hýřícím Akragantiňanům: „Akragantští hýří, protože brzy zemrou, ale domy si stavějí, jako kdyby tu měli zůstat věčně.“ Kleomené praví, že básník zbásnil „Očistnou píseň“ v Olympii. S tím se shoduje Fabórinos ve „Vzpomínkách“. Jestliže odmítl i královskou hodnost, kterou mu nabízeli, byl člověk nezávislý a nestál o vládu, jak praví Aristoteles, ačkoliv Xantos říká v pojednání o Empedoklovi, že tak jednal zřejmě proto, že toužil po prostém životě mnohem více než po slávě. Stejně se vyjádřil i Timaios a shodně udává důvod: že měl příliš blízko k lidu. Neboť o něm vypravuje toto: Kdosi z archontů ho tupil, že ke konci hostiny, když již všichni odpočívali, nedával přinést nápoje. To popudilo Empedokla, který nenáviděl špatnost, a poručil, aby je přinesli. Mluvčí pak zavolal radního sluhu. Když ten se objevil, učinili ho předsedou hostiny⁸ a mluvčí ho zjevně nabádal k tyranii. Sluha totiž na jeho popud poručil stolovníkům, že nezbývá než pít nebo ztratit hlavu. Tehdy však odpočíval zase Empedoklés. Nazítří pohnal oba před soud, i toho, kdo ho vyzýval, i předsedu hostiny. A oba odsoudil a dal je popravit. Takový byl začátek jeho veřejné činnosti. Jindy zas žádal lékař Akrón na radě místo na postavení pomníku v otčině, což prý mu arci patří za jeho lékařský věhlas. K tomu se naskytl Empedoklés a postavil se proti tomu, rozhovořil se o rovnosti všech ostatních a nakonec se optal: „Jaké na něj napíšeme verše? Snad tyhle:

Akróna, Akrova syna
arcilékaře akropole
v Akragantě tu kryje
arcináhrobek arcidole —?“

Někteří však tradují druhou půlku takto:

arcihlavu tu jímá
arcihrob tmavý dole

a říkají, že to napsal Simonidés. – Později Empedoklés rozpustil i radu tisíce občanů a ustanovil,

⁴ Zlomek 111.

⁵ Zlomek 1.

⁶ Zlomek 156.

⁷ Zlomek 112.

⁸ Podle antického zvyku byli účastníci hostiny v pití povinni poslechnout rozhodnutí „předsedy hostiny“ (pozn. překl.).

aby se sešla až za tři roky.

Jak vidíme, patřil nejen mezi zámožné, ale i mezi ty, kdo měli porozumění pro lid. Avšak Timaios říká v jedenácté a dvanácté knize (neboť se o něm zmiňuje často), že se v řízení obce (a v poesii také, kde bylo místo a příležitost) při každé příležitosti rád ukazoval a že byl v poesii samolibý, neboť praví:

Jdu, jak mě znáte: Ne již člověk,
ale bůh nesmrtelný, kráčím mezi všemi...⁹

a další verše. Tenkrát dlel v Olympii a jeho slavný pobyt tam pokládali za čest – mezi lidmi nebyl zřejmě nikdo tak slavný jako Empedoklés. Pak, když se zas hodlal usídlit v Akragantu, střetl se cestou s několika nepřáteli. Přece však odcestoval a dostal se na Peloponnés. Neprošel bez povšimnutí, ani Timón to neudává – právě při této příležitosti ho napadá slovy:

– a Empedoklés, ten veliký
řečník před tváří lidu.
Drátoval vždy dohromady
tolik slov, kolik se dalo –
vládce, který doved' vládnout
ač se vzdal vší vlády...

O jeho smrti jsou rozličná mínění. Když se Hérakleidés zabývá otázkou bezdechosti podle názoru samého Empedokla, „jenž vzbouzel mrtvou duši k životu“, vypravuje o něm, že tehdy konal oběť na Peisianaktově poli. Byli přizváni někteří jeho přátelé, mezi nimi i Pausanias. Po hostině se všichni odloučili a ulehli, jedni pod stromy u pole, jiní kam je zrovna napadlo. Empedoklés zůstal sám na tomtéž místě, kde se usadil předtím k hostině. A když se probudil den a vstali, nikdo ho nenalezl. Pátrali po něm, vyptávali se jeho sluhů, ti však prohlásili, že nevědí nic, jen jeden z nich pravil, že slyšel uprostřed noci převelký hlas, který volal Empedokla, a když prý vstal, spatřil světlo nebes a září pochodní – jiného nic. Pausanias k nim přistoupil a poslal některé z nich, vyděšené tou událostí, aby pátrali po Empedoklovi. Když se vrátili s prázdnou, postaral se, aby ze zbytečné horlivosti nic nepodnikali, a pravil, že se sluší, aby se sestoupili k modlitbě a obětovali mu jako právě zrozenému bohu. Hermippos zase říká, že byl služebníkem jakéhosi akragantského Všebožství, k němuž se obraceli lékaři, a tomu že vykonal tu oběť. Přizvaných hostů bylo osmdesát. Hippobotos praví, že se vydal na cestu k Etně, rozhodnut vrhnouti se do ohně v kráteru a zmizeti, aby o sobě rozšířil pověst, že se stal bohem – pak prý ho poznali podle jednoho střevíce, který byl zas vymrštěn z kráteru ven. Sandál totiž měl kovové podešve. Pausanias však to popřel. Diodóros o něm říká v pojednání o Anaximandroví, že napodoboval toho, když tehdy vyzdobil vše kolem sebe tragickou ponurostí a oblékl nádherný oděv. – Když vypukl mezi Selinuntskými mor, rozšířený výpary přílehlé řeky, takže lidé umírali a ženy nerodily, napadlo Empedokla a dva jiné, aby vhodně zavedli blízké potoky jinam a aby osladili smíšené toky. Díky tomu mor ustal. Když kdysi Selinuntští hodovali na břehu řeky, zjevil se jim prý Empedoklés. Oni se mu poklonili a vzývali ho jako boha. A protože prý chtěl potvrdit pověst, jež o něm takto vznikla, vskočil do ohně. Ale tomu všemu odporuje Timaios, který najisto vypravuje, že Empedoklés odcestoval na Peloponnés a že se již nevrátil. Od té chvíle však není nic jisto o jeho osudu. Proti Hérakleidovi činí Timaios ve 14. knize námitky i na základě jmen: Peisianax pocházel ze Syrakus a v Akragantu jeho pole není. Pausanias prý zřídil příteli pomník, podle něhož vznikly ty pověsti – byla to buď jakási socha, nebo chrámek, jaké se zasvěcují bohům. A byl nádherný. „Jak to,“ namítá Timaios, „že se tedy vrhl do kráteru a nezanechal po sobě památku toho činu, když při tom bylo tolik lidí? Zemřel tedy na Peloponnésu. A není protismyslné, že se nezachoval jeho hrob. Hrob jiných se také nezachoval.“ A k tomu dodává: „Ale přes to všechno mluví Hérakleidés tak protismyslně, že dokonce tvrdí, že člověk přiletěl s měsíce.“ Hippobotos praví, že stála jeho socha napřed v Akragantu zakryta, pak že byla rozhodnutím římské rady odkryta, zřej-

⁹ Zlomek 112.

mě, když ji Římané přemístili. Neboť i nyní převázejí umístěné již podobizny. Neanthés Kyzikénský říká ve výkladu o Pythagorejcích, že se po Metónově smrti začala rozrůstat tyranie. Tehdy vyzval Empedoklés Akragantské, aby ustali v rozbrojích a vytvořili občanskou rovnoprávnost. Protože byl bohat, postaral se ještě sám o věno mnoha dorostlým občankám, které je neměly. A oblékl prý purpurový šat, vzal si zlaté stužky, jak vypráví Fabórinós ve „Vzpomínkách“, kovové střevíce a delfský vavřík. Vlasy měl husté a provázeli ho chlápci. Byl stále zasmušilý, jeho tvář zůstávala ztrnulá. Tak kráčel uprostřed občanů, kteří se k tomu nahodili a vzdávali mu čest, jako symbol jakéhosi království. Pak prý jel na voze do Messény, protože byl jakýsi svátek, při tom spadl a zlomil si nohu ve stehně. Ze zranění onemocněl a zemřel v sedmasedmdesáti letech. A prý je i jeho hrob v Megarách.

O jeho stáří nás zpravuje Aristoteles odlišně: dožil prý se šedesáti let. Podle jiných sto devíti. Na vrcholku sil byl kolem osmdesáté čtvrté olympiády.¹⁰ – Démétrios z Troizeny o něm praví v knížce „O sofistech“ podle Homéra, že

chopil se smyčky, na stromě vysokém zaklesnuté,
šíje mu uvisla v ní a duše šla do podsvětí –

V připomenutém Télaugově dopise se praví, že sklouzl do moře, když mu vypověděly staré síly službu, a tam se utopil. To jsou tedy zprávy o jeho smrti. – Jeho názorem bylo: Jsou čtyři prvky, oheň, voda, země, vzduch. Láska je slučuje a Svár rozlučuje.¹¹ Diem nazývá oheň, Herou zemi, Aidoneem vzduch, Nétidou vodu – „a jejich věčná změna nikdy neustává“.¹² Tento pořádek jim vládne povždy. Načež dodává:

hned láska všechno spojí v jednotu,
hned se zas všechno rozkotá řáděním Sváru...¹³

O slunci praví, že je to velký shluk ohně a že je větší než měsíc. Měsíc pak má tvar terče, nebe samo tvar krystalu. Duše prý se vnořuje v rozličné podoby živoků a rostlin.¹⁴

Jeho „Očistná píseň“ a „O podstatě světa“ mají 5000 veršů, „Lékařská rozprava“ 600. O tragediích jsme již mluvili.

Diogenés Laërtios (VIII. 51-77)

¹⁰ R. 444–441 př. Kr.

¹¹ Zlomek 6.

¹² Zlomek 17.

¹³ Zlomek 17.

¹⁴ Zlomek 117.

O PODSTATĚ SVĚTA

- 1 Slyš Pausanie, synu moudrého Anchita...
- 2 ... po údech však jsou roztroušena
smyslová ústrojí s omezeným poznáním.
Mnohé zlé na ně doráží a otupuje mysl...
Lidé za celý život shlédnou jen zlomek jsoucna
a jako dým letí rychle osudu vstříc,
jsou hnáni do všech stran a každý věří
jen tomu kousku, který zná
a chlubí se, že objevil všecko.
Člověku nelze svět prohlédnout, vyposlouchat,
ani rozumem obsáhnout.
Tys však jiný než oni
a proto se dovíš — ne však víc
než kam až dosáhne pohled smrtelníků...
- 3 ... uzavřít v hloubi němé duše...
- 4 ... jejich pomatenost
odvrat' te od mého jazyka, bozi!
Ze zbožných úst dejte vyprýstit prameni živé vody!
A tebe prosím, stokrát oslavená
panenská Muso bělostných údů —
z království Zbožnosti
mi sešli hbitý vůz zpěvů,
které je člověku — jepici — přáno slyšet!
Tebe neomámí
květ slávy, kterou ti vzdají lidé,
ty vyřkneš odvážně víc, než připouští boží zákon —
a tehdy vzlétáš na trůn moudrosti.
Leč vzhůru!
Všemi smysly vnímej
tak, abys poznal každou maličkost!
Nedávej však víc víry zraku nad sluchem,
zvuk v uchu nepovyšuj nad vjemy, jež jazyk chutná
a nepodceňuj žádný jiný úd, jímž poznáváme —
patří tak, abys chápal
co nejlíp každou maličkost!...
- 5 ... zlí ovšem ze všech sil se chrání věřiti silným —
ty však slyš pravdivý hlas naší Musy
a pochop, až ti její slova proniknou duší...
- 6 Především pamatuj:
Jsou čtyři kořeny světa:
Zeus — oheň planoucí
a Héra — země, jež život dává.

- Pak Aidoneus — vzduch
a Néstis, jejíž slzy
studnice smrtelných vodou napájejí...
- 7 ... nezrozené prvky...
- 8 ... povím ti však něco jiného:
nic smrtelného se nerodí,
nic nedochází konce neblahou smrtí.
Jen prvky se slučují a zase rozlučují,
narození a smrt jsou pouhá jména,
jež tomu dali lidé...
- 9 ... když dostihnou vzduchu a světla,
smíšené v člověka, v dravou zvěř,
v květinu nebo v ptáka —
tu lidé říkají, že tvor se rodí.
Když se zas prvky rozpadnou,
mluví o kruté smrti.
Podstatu nepostihnou. Leč podle zvyku
užívám těch slov i já sám...
- 10 ... smrt ... mstitelku...
- 11 ... ubozí! Jejich myšlenky
daleko nesahají.
Myslí, že může vzniknout, co dřív nebylo
nebo že něco zahyne, nadobro vymře...
- 12 ... z ničeho přece nemůže nic vzniknout
a že by se něco proměnilo v nic
je nemožné, neslýchané.
Vše bude vždy tam, kam to kdo dal...
- 13 ... nic ve světě netrčí prázdné
a nic není přeplněné...
- 14 ... nic ve světě není prázdné:
jak by sem mohlo ještě něco přibýt?...
- 15 ... nikdo moudrý by nikdy netvrdil,
že lidé, dokud žijí,
dokud jsou tím, co nazývají živým,
potud že jsou
a potkává je štěstí i neštěstí —
než se však prvky proměnily v ně
a když se z nich zas rozpadly,
že nejsou...
- 16 ... Svár a Láska... ti byli a budou a myslím, že je dva
nic nevezme nekonečné věčnosti...
- 17 ... dvě věci ti povím: jednota
někdy vyroste v jedině jsoucno z mnoha dílů,
jindy zas vznikne mnohost rozpadem jednoty.
Dvojí je původ i zánik smrtelných věcí:
slučování prvků

jednomu dává vznik a druhé ruší.
 Rozpadem roste zánik jednoho,
 druhého přibývá.
 A tato věčná změna nikdy neustává,
 hned Láska všechno spojí v jednotu,
 hned se zas všechno rozkotá řáděním Sváru.
 Tak tedy vzniká jednota z mnohosti
 a mnohost zase z trosek jednoty.
 Potud se věci rodí
 a potud jim není přána věčnost.
 Běh jejich proměn však nikdy nepřestává —
 potud jsou věčné a nic
 nezvrátí jejich koloběh.
 Poslyš však dále — vždyť poučením
 roste tvá duše:
 jak jsem již řekl, když jsem ti zjevil cíl svých slov,
 dvě věci ti povím: jednota
 někdy vyroste v jediné jsoucno z mnoha dílů,
 jindy zas vznikne mnohost rozpadem jednoty.
 Tak oheň, voda, země a nezměrná výška vzduchu,
 zhoubný Svár odloučen od nich — všude týž rozbrojník —
 a Láska v jejich středu — vždy ke všem stejná.
 K té upni pozornost
 a nedívej se na mne tak překvapeně!
 I smrtelní o ní praví, že je vrozena všem údům,
 s ní se radují ze všeho milého,
 s ní dokončují díla svornosti
 a Radostí ji zvou pod jménem Afrodity.
 Že stále víří mezi prvky,
 to dosavad nikdo nepoznal.
 Ty však kráčeš
 dál přímou cestou mých slov:
 Ty prvky a síly jsou všechny stejně mocné
 a všechny stejného věku,
 leč každý z nich vládne jiným statkem
 podle své odlišné povahy —
 tak panují v běhu koktajícího času.
 A mimo ně nic nevzniká ani nezaniká —
 vždyť kdyby mohly zaniknout,
 to by pak znamenalo,
 že vůbec nikdy nebyly.
 A jak by se mohlo všechno zvětšit?
 Odkud by mohlo co přibýt?
 Jak by vše mohlo zahynout,
 když nic nezůstává prázdné?
 Ne — ony jsou a stále se prolínají,
 zde dávají původ tomu, tam onomu
 a tak napořád...

18 ... Přichylnost...

19 ... voda — ta láska přilnavá...

- 20 ... a to je zřejmé
na množství neblahých lidských údů:
brzy se Láskou spojí veškeré údy,
jež dospěly tělesnosti, v jediný celek,
v květ plného života —
brzy se zase rozpadnou zásahem zlého Sváru.
Tak se vše trmácí —
i ryby, jež v hlubinách sídlí,
zvěř z hor i chocholaté potápky...
- 21 ... a jestli snad můj výklad nevykreslil
podobu prvků dokonale,
jen pohled' na toho svědka mých výroků,
na slunce, na pohled bílé a horké všady,
a na nesmrtelné součástky ovzduší,
jež skrápí jeho záře a podoba, jeho lesk,
pohlédni na déšť, potemnělý a chladný!
A ze země
pak prýští pevné a stálé látky.
V Hněvu se všechno rozpoltí a rozletí do různých podob
v Lásce zas sejde
a jedno touží po druhém.
Tak vyrostlo vše, co bylo, je a bude —
stromy a muži a ženy,
zvířata, ptáci a ryby, jež ve vodách sídlí,
i bozi, žijící dlouho, nejvyšší v úctě.
Jen prvky jsou tím vším a mísíce se navzájem
dávají původ rozličným věcem
a tak se míšením mění...
- 22 ... ty všechny,
zářící slunce, země, nebe i moře,
jsou totiž spojeny v jednotu částčkami,
které jim vyrostly v smrtelném světě
a daleko se rozletěly.
A stejně i vše, co má náklonnost směšovat se,
je podobno sobě navzájem
a spojeno Láskou.
Co si je nejvíc protivné,
je si navzájem nejvíc vzdáleno
původem, v smíšení, i vštípenou podobou
a brání se všemu spojení, ubohé,
poslušno Sváru, od něhož vzalo původ...
- 23 ... tak jako když malíři hotoví pestré obětní dary:
tu mužové znalí svého díla
do rukou berou jedy všech barev
a harmonicky je mísí
— toho víc, onoho méně —
a črtají z nich tvary, podobné všemu, co zná svět:
stromy a muže a ženy,
zvířata, ptáky a ryby, jež ve vodě sídlí,
i bohy, žijící dlouho, nejvyšší v úctě. —

- Kéž nikdy tvou mysl neobloudí klam,
že by snad odjinud
vyvěral pramen všeho smrtelného,
čeho kol vidíš bezpočet!
Věz pravdu, jak tomu je,
vyslechni boží slova...
- 24 ... s vrcholku k vrcholům kráčeje
dojítí konce ne jenom jedné
stezky svých slov...
- 25 ... a co je třeba
i dvakrát je krásné zvěstovat...
- 26 ... po řadě vládnou, jak probíhá koloběh,
a smrtí v něm klesají, rodí se
jak káže zákon osudu.
Jen ony jsou stále stejné. Jak probíhají
navzájem jeden druhým, rodí se lidé
a pokolení jiných tvorů,
hned Láska všechno spojí v jednotu,
hned se zas všechno rozkotá řáděním Sváru —
tak dlouho spolu srůstají v jedno,
až zrodí všechno v hlubinách.
Tak tedy, pamatuj, z mnohosti jednota vzniká
a tak se zas zánikem jednoty rozprostře mnohotvárnost.
Takto se tedy rodí
a nepřetrvávají věky věků.
Běh jejich proměn nikdy nepřestává,
v něm jsou věčné a nic
nezvratí jejich koloběh...
- 27 ... nezárí ti tu do očí
údy hbitého slunce
ani hrubá síla země ani moře.
Tak spočívá v pevném skrytu Harmonie
kulový Sfairos,
jenž vládne s hrdostí v samotě vůkol...
- 27a ... ani rozbroj
ani svévolný boj v jeho údech...
- 28 ... on však byl se všech stran stejný
a všady nekonečný,
kulový Sfairos, jenž vládne s hrdostí
v samotě vůkol...
- 29 ... neboť mu nerostou ze zad dvě haluze křídel
a nemá nohy, kolena rychlá, pohlaví plodné —
byl zakřiven v kouli a všude sám sobě roven...
- 30 ... ale potom, co velký Svár v jeho údech
vzrostl a dobyl si úcty,
když se naplnil čas,
dávno již určený širým závazkem
k vystřídání...

- 31 ... jeden po druhém
se otřásly údy boží...
- 32 ... dvě spojuje kloub...
- 33 ... jako když štáva z říku
sráží a poutá bílé mléko...
- 34 ... stmeluje mouku vodou...
- 35 ... leč vrátím se zase zpátky,
na cestu zpěvů, které jsem vyložil dříve,
jak jsem slova ze slov snoval.
Tam tedy.
Když se Svár dostal
až do nejpropadlejší hlubiny víru
a Láska když se zas rodí ve středu shluku,
tu se to všechno schází, aby zas bylo jedním.
Ne o překot, leč svolně
se všechno k sobě řadí se všech stran.
A když se tak směšují, po zemi
se rozlijí plemena smrtelných tvorů.
Mnohé však dosud trčí nesmíseno
mezi vším ostatním, jež se tu pojí k sobě —
natolik je ještě Svár drží v rovnováze.
Nebot' neodstoupil
bez poskvrn ode všech až k nejzazší hranici kruhu:
z části v něm ještě setrval,
z části již odešel.
A nakolik kdy mizí,
natolik proniká do popředí
nepotřísněné, nesmrtelné, laskavé vzepjetí Lásky.
Rychle se rodí vše smrtelné
(prý nesmrtelné, jak učili dřív)
a vše dosud nesmíšené se mísí v kolotání.
A když se směšují, po zemi
se rozlijí plemena smrtelných tvorů
v rozličné podoby vzrostlých.
Div je to na pohled...
- 36 ... jak ty se začaly soustřeďovat,
Svár ustupoval až na nejzazší mez...
- 37 ... země zmnožuje své vlastní tvary,
vzduch zmnožuje vzduch...
- 38 ... nuž tedy, povím ti nejdřív,
z čeho se zřejmě zrodilo vše, co teď vidíme,
země, vzdouvající se moře a vlhý ovzduší,
titan vzduch, jenž objímá kruh všeho světa...
- 39 ... jestliže bez konce hlubiny země a bez počtu vzduch,
jak zmateně roztrousily řeči mnohých,
kdož viděli sotva zbla z toho všeho...
- 40 ... Hélios s ostrými šípy a Selené,

jež zlehounka září...
 41 ... avšak ten, soustředěný,
 obývá širé nebe kol...
 42 ... a září mu zakrývá.
 Tak, dokud mu kráčí tváří v tvář a před ním;
 a zatmí ze země tolik,
 co měří měsíční úplněk zšíří...
 43 ... a tak se záře jen mihne
 po širém měsíčním kotouči...
 44 ... sluneční světlo...
 září vstříc Olympu,
 na tváři nebojácný výraz...
 45 ... kruhové, cizí světlo se otáčí kolem země...
 46 ... jako hlavice kola, jež se otáčí nejbliž...
 47 ... neboť hledí vstříc vládcovu svatému kruhu...
 48 ... noc se na zemi klade
 v paprscích zapadajícího...
 49 ... noci osamělé, slepých očí...
 50 ... Duha přináší s moří vítr
 nebo veliký déšť...
 51 ... zhurta vzhůru...
 52 ... mnohé ohně žhnou pod zemí...
 53 ... vzduch...
 ... na své pouti kolikrát
 sám se sebou se setká tak
 a často jinak...
 54 ... vzduch zapustil do země dlouhé kořeny...
 55 ... pot země — moře...
 56 ... sůl ztvrdla, zasažena paprsky slunečními...
 57 ... země...
 ... vypučelo jí mnoho hlav — ale bez šjí,
 nahé ruce tápaly sem a tam — ale bez ramen
 a osamělé oči bloudily kolem — leč obrány o svá čela...
 58 ... osamělé bloudily údy...
 59 ... leč když se více pomísila podstata s podstatou,
 tu padly tyto údy k sobě — tak jak se zrovna který s kterým srazil
 a mimo ně i mnoho jiných věcí
 se rodí v řadách za sebou...
 60 ... s nohama mátožnými, s nespočetnými rukama...
 61 ... mnozí se rodí
 s dvěma tvářemi, dvojí hrudí
 býčí zplozenci s lidským předkem — a jiní zas naopak

- tu vyvstávají v podobě lidských tvorů s volskou hlavou,
smíšenci — tady z mužů a tam zas ženských tvarů,
s údy jak matným stínem potaženými...
- 62 ... teď ale dál —
jak plápolavý oheň vyvedl vzhůru
ty výrostky noci, muže i ženy
nad nimiž pláč tě jímá —
o tom teď slyš! Vždyť řeč
mi neutíká s cesty a není nezkušená.
Nejdříve vyvstaly ze země
jen zhruba formované tvary,
jež měly svůj díl z obou: vody i tepla.
Oheň je poslal výš, chtěje dosíci spřízněné podstaty v nebi —
leč údy nemají dosud podobu vytouženou,
nemají hlas, ani pohlaví,
jak mívají lidé...
- 63 ... podstata údů si však je vzdálena,
jedna v mužském...
- 64 ... jemu je blízká i touha,
jež probouzí pohledem vzpomínky...
- 65 ... do čistého se vylíjí.
Setkají-li se s chladem, zrodí se ženy,
teplo dá původ samcům...
- 66 ... do rozdvojených očí Afrodity...
- 67 ... neboť útroby zrodily samce ve větším teple.
Proto jsou muži tmavší, statnější
a více porostlí...
- 68 ... v osmém měsíci desátý den
krev zbělí v první mléko...
- 71 ... jestli má ještě trhliny
tvůj názor o tom, jak může
spojením vody, země, vzduchu, slunce
povstat tolik smrtelných podob,
kolik se jich teči zrodilo, spojeno Afroditou...
- 72 ... jak vysoké stromy a mořské ryby...
- 73 ... jak tehdy Afrodité, když zaplavily zem deště,
o teplo starostlivá, svěřila nad zemí vládu
hbitému ohni...
- 74 ... přivedla družinu ryb
s hojnými semeny, písni neznajících...
- 75 ... ta z nich,
která jsou uvnitř hutné podstaty
a na povrchu plytká,
vzala ten tvar z dlaní Afrodity...
- 76 ... tak to je u hřbetních škeblí mořských živočichů,
kamenem krytých mořských šneků a želv:

tam vidíš zemi v nejvyšší vrstvě kůže...

77 ... stromy, vždy plné listí,
se zelenají, obsypány plody...

78 ... po celý rok překypují plody...
jež visí s větví...

79 ... tak kladly prvně vejce
veliké olivovníky...

80 ... proto granáty zrají tak pozdě
a jablka šťávou přetékaají...

81 ... víno ven od kůry žene
voda, jež zkvasila v dřevě...

82 ... totéž jsou chlupy a listí a pestrá křídla ptáků,
šupiny, jež vznikly na silných údech...

83 ... avšak ježci
mají na hřbetech zježenou hřivu z ostrých bodlin...

84 ... jako když člověk, jenž pomýšlí na cestu,
do zimavé noci
se ozbrojí světlem planoucího ohně
a zažihá lucernu, chráněnou před všemi větry —
ta odloučí dech všeho vání,
leč světlo jí proskočí ven,
neboť je o tolik jemnější podstaty,
a svítí neúnavnými paprsky na cestu —
tak tenkrát pradávný oheň,
v pokožkách uzavřený a v jemných očních blánách,
do oblé oční panenky se skryl.
Jí vedly napříč podivuhodné kanálky.
Ty sice chránily před hloubkou vody, rozlité kolem,
oheň však vpustily dovnitř
neboť je o tolik jemnější podstaty...

85 ... laskavému plameni
se dostalo jen maličko příměsku země...

86 ... z těch vytvořila neúnavné oči
bohyně Afrodité...

87 ... Afrodité,
jež dosáhla spojení sponami lásky...

88 ... v jedno se spojuje pohled obou očí...

89 ... poznal jsi, že jsou odštěpky
ze všeho, co kdy vzniklo...

90 ... tak sladké po sladkém sáhlo,
hořké se řítilo k hořkému,
ostré vstoupilo na ostré
a horké na horkém cválá...

91 ... s vínem ... je voda mnohem víc spřátelena,
s olejem se však nechce...

- 93 ... s barvou byssu je smíšená
bobule modrého bezu...
- 94 ... temnota na dně řeky je způsobena stínem
a stejně tak
ji vidíme i v dutých jeskyních...
- 96 ... laskavá země
do trubic v krásné hrudi
dva z osmi dílů přijala od jasné Néstidy — vody
a čtyři od Héfaista — ohně.
Tak vznikly bílé kosti,
spojené k sobě tmelem Harmonie...
- 98 ... s nimi se země nejvíce střetla
ve stejném poměru,
s Héfaistem, s vlhkostí a všady zářícím vzduchem —
to v přístavech bohyně Lásky,
když v nich zakotvila.
Buď málo se promísilo víc,
nebo hodně se smísilo málo —
tak vznikla krev a všechny podoby masa...
- 99 ... ucho ... zvon...
... masitá větev...
- 100 ... tak všecko vdechuje, vydychuje
a všichni mají napjaty
po těle, nejvíce k povrchu, bezkrevné trubičky z masa
a při jejich ústí
je povrch kůže naveskrz narušen četnými jizvami
tak, že sic krev
zůstává uvnitř skryta,
leč vzduchu ty průliny dávají volný přístup.
Když se pak jemná krev řine odtud,
s šumotem
se žene vzduch za ní v zběsilém příboji.
Když couvne zas zpět, vzduch vyvane ven.
Tak jako když si děvče
pohrává s vodními hodinami ze zářícího kovu:
zacepí krásnou rukou ústí hrdla
a vloží tak ponornou nádobu do jemné vodní tkáně,
nevnikne kapalina dovnitř,
leč váha vzduchu,
který se zevnitř opře do četných průlin,
tak dlouho zadrží hojnou vláhu.
Pak, když se vzduchu nedostává,
však vproudí příslušné množství vody.
A stejně, když voda plní kovovou nádobu,
když hrdlo i ústí ucpává lidská kůže
a vzduch, jenž se dovnitř dere zvenčí,
zatlačí kapalinu
a opanuje zhurta hned brány zurčivých průlin,
než ruka uvolní hrdlo —

a pak zas, obráceně než dřív:
 zatím, co vzduch proudí dovnitř,
 vytéká dolem stejné množství vody.
 Stejně tak jemná krev, jež probíhá údy:
 kdykoliv vtéká dovnitř,
 šumí jí v patách příbojem tok rychlého vzduchu;
 když couvne krev zpátky,
 vzduch vyvane stejným dílem ven...

101 ... nozdrami čenichají
 částičky zvířecích údů:
 tolik jich za živa nechaly stopy jejich nohou
 ve svěžím mechu...

102 ... tak dostalo všechno dech a pachy...

103 ... tak tedy z vůle osudu vše dostalo duši...

104 ... a podle toho
 se srážejí právě nejkřehčí, když padají...

105 ... je vyživováno v proudech krve,
 která mu tryská vstříc,
 tam, kde ponejvíce hledají sídlo myšlenek.
 Krev, jež oblévá srdce,
 je pramen lidského myšlení...

106 ... podle přítomného stavu
 se mění lidský názor...

107 ... vždyť z nich je vše sestrojeno a skloubeno,
 jimi myslíme, radujeme se, pláčem...

108 ... a jak se všichni mění,
 v té míře v nich také stále povstávají
 nové myšlenky...

109 ... neboť zemí vnímáme zemí,
 vodou vodu, vzduchem jasný vzduch,
 ohněm ničivý oheň,
 láskou lásku a neblahým svárem svár...

110 ... zapamatuješ-li si to pevným duchem,
 uchováš-li to v něm s dobrou myslí a ve skutečích čist,
 půjde vše celý život s tebou
 a ještě mnohem víc tím získáš.
 Vždyť toto poznání
 se rozrůstá do všech duší
 a všem je jako zákon přírody.
 Jestliže však se honíš za něčím jiným,
 tak, jako baží tisíce bědných lidí
 s duší otupělou —
 brzy tě opustí v kolotání času
 a půjde za hlasem touhy
 k vlastní podstatě rodné.
 Neboť věz,
 že vše má vědomí a podíl myslící duše...

... léky
kolik jich jenom vzniklo na ochranu
před zlem a starobou —
všechny je poznáš,
jen tobě to vyplním.
Poznáš, jak tišit zlobu zlých, nekonečných vichrů,
jež bouří proti zemi
a váním orná pole rozmetají —
a pak, budeš-li chtít,
přivoláš vánky zas zpět.
Plačtivé deště změníš v blahé sucho
a v letním suchopáru vzbudíš
ve vzduchu skrytou vláhu, jež živí stromy
a z podsvětí
přivoláš sílu dávno mrtvých lidí.

OCISTNÁ PÍSEŇ

- 112 Přátelé, kteří sídlíte při březích Akragantu,
 žlutého Akragantu, v městě na výšině,
 přátelé velkých činů, neznalí zla a zloby,
 přístavy obávané nepřáteli,
 přátelé, buďte zdraví!
 Jdu, jak mě znáte: Ne již člověk,
 ale bůh nesmrtelný, kráčím mezi všemi
 uctíván všemi, skráně obepjaté
 posvátnou páskou a věnci kvítí.
 Když přijdu k lidem do kvetoucích měst,
 ženy i muži mi vzdávají úctu.
 Tisíce táhnou za mnou, na rtech s otázkou,
 kde najdou cestu k uspokojení —
 někteří chtějí věštbu, druží, choří,
 stížení dávno zlými útrapami,
 si žádají hojivých slov...
- 113 ... co však mi na tom záleží!
 Jako bych konal něco velkého
 tím, že jsem víc, než smrtelní,
 nastokrát smrti zasvěcení lidé...
- 114 ... přátelé, vím, že jsou pravdivá slova,
 která vám pravím —
 leč příliš, příliš těžké jsou člověku
 příboje poznání, jež bijí o jeho duši
 a nevítanými se staly...
- 115 ... jest sudba osudu, pradávný úradek bohů,
 věčný, zpečetěný velkými přísahami:
 Kdo poskvrní svou ruku vinou vraždy,
 kdo odpřísáhne křivě ve sváru,
 ta duše — již byl prisouzen kdys nekonečný život —
 pak bloudí třikrát deset tisíc let
 daleko blažených a v proudu času
 se převtěluje do podob
 smrtelných lidí
 a zmítá se bolestnou stezkou života.
 Proudění vzduchu ji do moře žene,
 moře ji vyplivne na břeh země,
 země dá žhoucím paprskům slunce
 a ty ji hodí vstříc větrným vírům —
 jeden ji bere od druhého
 a všichni nenávidí.
 A tím jsem nyní i já,
 daleko bohů vyvržený psanec,

- jenž důvěřoval běsnícímu Sváru...
- 116 ... Charis...
... nenávidí Osud...
- 117 ... kdysi jsem se již stal
chlapcem i děvčetem,
květinou, ptákem, mlčelivou rybou,
jež vyplouvá z hlubin...
- 118 ... plakal jsem, naříkal, když jsem spatřil
neznámou zemi...
- 119 ... jakou slávu jsem měl, jaké ohromné požehnání!
Všechno jsem opustil, příbytek boží,
a vyvržen
se trmácím mezi lidmi...
- 120 ... přišli jsme do této jeskyně klenuté...
- 121 ... bezradostné místo, údolí bohyně Zkázy,
po němž se potloukají v tmách
Vražda a Zášť a zástupy jiných Litic,
palčivé Nemoci, Hniloba, Pakostnice...
- 122 ... tam byla bohyně Země
a bohyně Slunce, jež daleko dohledá,
krvavá Rozpolcenost a vážná Harmonie,
Krása a Ošklivost, Zdlouhavost, Rychlost,
líbezná Pravda a černavá Nejistota...
- 123 ... bohyně zrodu i smrti, spánku i probuzení,
vzruchu i klidu, velikosti, hnusu,
bohyně slov i mlčelivosti...
- 124 ... běda ti, ubohé lidské pokolení,
zbavené blaženosti —
z takové nenávisti a nářku ses narodilo...
- 125 ... a živé měnil v mrtvé
a jejich podoby měnil...
- 126 ... příroda...
... neznámý plášť jim vine kolem těla...
- 127 ... mění se mezi zvířaty
v podobu lvů, žijících v horách
a spících na holé zemi,
mezi stromy
v podobu vavříků s krásným vlasem...
- 128 ... pro ně však nebyl Arés bohem
a nebyl jím ani démon bitevní vřavy,
nebyl jím králem Zeus ani Krónos a Poseidón,
leč královna lásky, největší ze všech bohů.
Tu vzývali se zbožnými dary,
ozdobenými obrazy živých tvorů,
k ní kouzelně voněly obětní masti,
dým kadidel a vůně ryzí myrhy,

- jí ulévali v oběť nazlátý med
 na stupně oltáře.
 Nestřísnili však kněžiště záplavou býčí krve —
 největším zločinem lidem bylo
 odervat život a zhltnout nádherné údy...
- 129 ... byl mezi nimi muž, znalý velikých věcí,
 který si získal bohatství nesmírného ducha,
 muž ze všech nejschopnější moudrých skutků.
 Ten, když se vznesl silou myšlenek,
 za deset, dvacet lidských životů
 prohlédal snadno i nejmenší částičky jsoucna...
- 130 ... krotká byla všechna a nakloněná lidem,
 ptáci i zvířata. Plamen přátelství
 žhnul do jejich duší...
- 131 ... Kalliopé, nesmrtelná Muso,
 jestliže jsi pro jednoho smrtelného dopřála
 našim písním, aby vešly
 do tvé duše —
 stůj zas při mně, když tě prosím,
 když chci zjevit slovo pravdy o blažených bozích!...
- 132 ... blažený kdo získal poklad božských myšlenek,
 ubohý, kdo věří temným bludům o bozích!...
- 133 ... nelze je přiblížit na dohled našich očí,
 na dosah ruky. Největší
 cesta vědění lidem přímo do duší padá...
- 134 ... na lidském těle nesedí lidská hlava,
 dřík těla nevybíhá do dvou ramen,
 nemají nohy, kolena hbitá, porostlé stydké údy —
 jen mysl, svatá a bez hranic, se tyčí v nich
 a v rychlých myšlenkách prolétá celý vesmír...
- 135 ... daleko široko vládnoucím ryzím vzduchem
 je rozpjat zákon, pro všechny platný,
 v nekonečné záři...
- 136 ... což neustanete ve vraždách, jež nesou jen bolest?
 což nevidíte, že pomateně
 jen sami sebe navzájem rozdíráte?...
- 137 ... převtěleného syna otec do výše zvedne
 a zabije v modlitbách, velký bloud —
 jak pobloudilý je obětník,
 když dává v žertvu člověka prosícího!
 Leč přece vraždí, hluchý k jeho nářku,
 zlou hostinu si strojí v domě.
 Tak táhne k popravišti syn otce, matka děti,
 duši jim vyrvou a pozřou
 pak tělo svého těla...
- 138 ... ocelí odčerpát duši...

- 139 ... že mě již dříve nezahubil
den, jemuž nelze uniknout!
Dřív, než mi vstoupila na rty myšlenka
na hnusné požírání navzájem...
- 140 ... ani se netknout snítky Foibova vavřínu...
- 141 ... bědní, nastokrát bědní,
nedotýkejte se bobů!...
- 142 ... toho však nepotěší
ani krvavý dům Dia, vládce blesků,
ani přístřeší hrozné Hekaty, mstitelky hříchů...
- 143 ... čerpaje z pěti studní v nezničitelném kovu...
- 144 ... uzdraviti se z hříchů...
- 145 ... a protože se zmítáte v ohavných proviněních,
nikdy svou duši nezbavíte
neblahých útrap...
- 146 ... věštci a básníci,
lékaři, knížata pozemských lidí
jdou vstříc svému naplnění.
Ze země rostou k bohům,
jsou nejvýše v úctě...
- 147 ... s ostatními
sdílejí společný domov a stůl,
leč bolestmi jejich jsou nedotčeni.

SPORNÉ VERŠE

- 154 ... jaké věčnosti života účastní...
... kdy slunce ... nemělo dráhu,
při rozbřesku i při západu se loučovalo,
kráčelo kolem zas zpátky
v souladu s Hórami,
jež dávají plodům zrát a poupatům kvéstí,
až tam, kde byla země znásilněna...
... příliš znetvořena
rodícími se moři...
- 154a ... kuchtící lektvary strastí, bolestí, klamu a nářku...
- 154b ... kdož ukulí první
toulavou zlolajnou dýku
a pojedli první masa z volů...
- 154c ... i na rostlinách hned poznáš,
v jaký plod rostou...

PODVŘHY

- 155 Télauge, proslulý synu
Pythagora a Theany...
- 156 Pausania, Anchitova syna, lékaře-tišítele
odchovala Asklépiadovi otčina v rodné Gele.
Mnohé choré, utýrané stony,
vyrval z kobek smrtky-Persefony.
- 157 Akróna, Akrová syna,
arcilékaře akropole
v Akragantě tu kryje
arcináhrobek arcidole.

variant:

(arcihlavu tu jímá
arcihrob černavý dole)

DODATEK

(Zlomky, vynechané v textu.)

- 69 Podle Proklova svědectví (R. P. II. 34, 25): I Empedoklés věděl, že je dvojí doba porodů (v sedmém a devátém měsíci, pozn. překl.), pročez také nazývá ženy *dvojročními*.
- 70 Podle Rufova svědectví (Ephes. d. nom. part. hom. 229 p. 166, 11) nazýval Empedoklés blánu plodovou *amnion* (téhož označení se užívá v přírodních vědách dodnes, pozn. překl.).
- 92 Aristoteles (de gen. anim. B. 8.747 a 34): Empedoklés se domnívá, že při plození mezků vytvoří směs semen, vzniklá z dvou měkkých látek, pevnou podstatu. Neboť jen pevné a duté se pojí k sobě, z nich pak prý vzniká z měkkého tvrdé, jako když *ke cínu mísíme mёд*...
- 95 Simplicius (de caelo 529, 26): Jako příčinu toho, že něčí oči vidí lépe ve tmě, něčí hůře, udává, že
... tak se po prvé zrodily v rukou Afrodity...
- 97 Podle Aristotelova svědectví (de part. anim. A 1 p. 640 a 18) Empedoklés učil, že má *páteř* takový tvar proto, že se při vzniku zvířat rozlámala náhodným pohybem.
- 148 Podle Plutarchova svědectví (Quaest. conviv. v 8, 2 p. 683 E) nazývá Empedoklés tělo, obklopující duši, *blínou, jež člověka objímá*...
- 149 Týž pramen: Vzduch *mračky bromadící*...
- 150 Týž pramen: Játra *krevnatá*...
- 151 Podle Plutarcha (Amat. 13 p. 756 E): Afrodité *jež život dává*...
- 152 Podle Aristotelova svědectví (poet. 21. 1457 b 22) přirovnává Empedoklés stáří k večeru života.
- 153 Hésychios dosvědčuje u Empedokla výraz *teřich* (neobvyklé slovo ve významu „břicho“, pozn. překl.).
- 153a Podle svědectví Thea ze Smyrny praví Empedoklés v „Očistné písni“, že se embryo vytvoří *v sedmkrát sedmi dnech*.
- 158 ... života zbaven...
- 159 ... shromažďující se množství...

SVĚDECTVÍ STAROVĚKÝCH AUTORŮ

Podle Empedokla je jednota světa kulové podstaty, věčná a nehybná, jednota je nezbytností, její látkou pak jsou čtyři prvky a jejím tvarem Svár a Láska. Učí, že prvky jsou bohy, jejich směr že je vesmír a pro ně má Sfairós, v němž se všechny rozpouštějí, jedinou podobu. Duše prý jsou božské a bohy jsou ti, kteří zachovají svou čistotu. *Aëtius* (I, 7, 28)

Zeus je oheň, Héra životodárná je země, jež nese plody, potřebné k životu, Aidoneus vzduch, protože jím vidíme vše, jej však ne, Néstis je voda.¹ Neboť ta je nositelem výživy všemu, co jí potřebuje, sama o sobě však k výživě nestačí. Kdyby stačila, neumírala by živá stvoření hladu, neboť vody je všude na světě dost. Proto nazývá vodu Néstidou — protože je příčinou výživy, sama však nevyživí nic, co výživu potřebuje. *Hippolytos* (Ref. VII. 29)

A Empedoklés se stará mnohem více než Anaxagoras o příčiny a nenachází je ani s dostatek mocné, ani shodné v působnosti. Neboť u něho mnohde Láska rozlučuje a Svár slučuje. Kdykoliv se totiž působením Sváru vše rozestoupí v prvky, sloučí se dohromady v jeden celek všechen oheň a podobně i každý z ostatních prvků. A když se působením Lásky vše slučuje v jedno, oddělí se nutně jednotlivé částičky téhož prvku od sebe. Empedoklés především první stanovil u prvků jako příčinu světa jejich vzájemné potírání, základ tohoto pohybu však není jeden, nýbrž je dvojí a protikladný. *Aristotelés* (Metaph. A 4 985 a 21)

Když se projevilo, že je na světě i opak dobrého, ne jenom řád a krásné, ale i nespořádanost a ošklivé, a víc že je zlého než dobrého a ohyzdného než krásného, stanovil kdosi jiný Lásku a Svár za dvojí příčinu dvojích jevů. Kdyby to čtenář domyslíl do důsledku, místo aby se držel jasněho myšlení — ne toho, co vyjadřuje nedokonale Empedoklés — dospěl by k názoru, že je Láska příčinou dobrého a Svár příčinou zlého. To však je, jako kdybys tvrdil, že mluvil Empedoklés první o podstatě dobra a zla, což zní sice pěkně, ale přesto je pravda, že je příčinou všeho dobra jen dobro samo a příčinou zlého zlo. *Aristotelés* (Metaph. A 4 985 32)

Empedoklés a Xenokratés tvrdí, že se prvky skládají z ještě menších částíček, které jsou ze všeho nejmenší a jsou jakési prvky prvků. *Aëtius* (I. 13, 1)

Empedoklés, Anaxagoras, Démokritos, Epikuros a ti všichni budují vesmír ze shluku nepatrných tělísek, zavádějí slučování a rozlučování, narození a smrt ztrácejí platnost. Neboť nic nevzniká na základě kvalitativního, nýbrž na základě kvantitativního poměru. *Aëtius* (I. 24, 2)

Nutnost, kterou mnozí pokládají za osudem předurčenou, nazývá Empedoklés Láskou a zároveň Svárem. *Plutarchos* (de an. procr 27, 2 p. 1026B)

Empedoklés praví, že je svět jeden, ne však, že je světem vše. Svět je jen malý díl všeho, zbytek je surová hmota. *Aëtius* (I. 5, 2)

Podle Empedokla se nejdřív odloučil vzduch, pak oheň, pak země, a když se ta stočila působením své síly, vyprýštila na obvod voda. Z ní vydýchly ven výpary a nebe povstalo ze vzduchu, slunce z ohně, zhuštěním všeho ostatního vznikly pozemské věci. *Aëtius* (II. 6, 3)

¹ Aidoneus = Hádés; Néstis — „kdo má hlad, hlad působící“ (p.př.).

- Podle Empedokla opisuje oběh slunce nejzazší hranici světa. *Aëtius* (II. 1, 4)
- Podle Empedokla je pravice světa u letního obratníku, levice u zimního. *Aëtius* (II. 10, 2)
- Empedoklés praví, že se nebe skládá z vodní tkáně, stlačené v jakousi krystalovou zhoustlinu. *Schol. Basil* (22)
- Jiní říkají, že svět porůznu vzniká a zaniká a zase vzniká a tato střída že je věčná. Empedoklés praví, že vládnou po sobě Láska a Svár každý svým dílem, první svede vše v jedno, zničí svět Sváru a vytvoří z něho Sfairós, Svár pak zas prvky rozloučí a vytvoří z nich svůj svět. *Simplicius* (de caelo 283, 18)
- Ne, že je jedno jsoucno smrtelné a druhé nesmrtelné, nýbrž všechna jsou, jak praví, smrtelná, jen prvky jsou nesmrtelné. *Aristotelés* (Metaph. B 4 1000b 18)
- Podle Empedokla jsou stálice s krystalem nebe spojeny, planety se po něm pohybují. *Aëtius* (II. 13 11)
- Někteří říkají, že je první slunce, pak měsíc, pak Saturn. Většina pokládá za nejbližší měsíc, i když říkají, že je úlomek slunce. Tak i Empedoklés.² *Achillés* (in Arat. 16 p. 43, 2)
- Empedoklés pravil, že proudící světlo je tělesné podstaty, že pochází ze svítících těles, nařed že přijde do prostoru mezi nebem a zemí a pak teprv k nám. Tento zjev však nemůžeme postřehnout, protože se světlo pohybuje příliš rychle. *Philoponus* (de anima 334, 34)
- Z výparů, jež se odloučily působením slunečního oběhu, vznikl podle Empedokla severní pól, sever se navršil a vlhká místa se snížila a podle toho i celý svět. *Aëtius* (II. 8, 2)
- Slunce, zdržované koulí, která je kolem něho, cestuje nade vším a na obratnících se obrací. *Aëtius* (II. 23, 3)
- Slunce se prý zatmí, když přes ně přechází měsíc. *Aëtius* (II. 24, 7)
- Viditelný obraz měsíce, kdykoliv je v úplňku, není kulovitý, ale čočkovitý a diskovitý, jak se domnívá Empedoklés. *Plutarchos* (quaest. Róm. 101 p. 288B)
- Thalés řekl první, že měsíc září působením slunce. Pythagoras, Parmenidés a Empedoklés podobně. *Aëtius* (II. 28, 5)
- Podle Empedokla je měsíc vzdálen od slunce dvakrát více než od země. *Aëtius* (II. 31, 1)
- Empedoklés pravil, že je prostor kolem nás plný zla a v prostoru mezi námi a měsícem že umírají zla, která se sem shlukla z míst kolem země, a dále že nepostupují, protože je prostor kolem měsíce mnohem více očištěn. Tak se domníval i Hérakleitos. *Hippolytos* (I. 4, 3)
- Někteří tvrdí, že v mracích vzniká oheň. Empedoklés praví, že je to vstřebaný oheň slunečních paprsků. *Aristotelés* (Meteor. B 9 369b 12)
- Jakýmže se to pohybují větry křivým pohybem? Ne protichůdným pohybem k zemi a k ohni, jak se domníval Empedoklés, nýbrž v kruhu se pohybuje vzduch. *Olympiodoros* (in Meteor. A 13, 102, 1)

² Viz. zlomek 45.

Empedoklés a stoikové učí, že zima nastává, když dostane v koloběhu vládu vzduch a slunce je zatlačeno více vzhůru, jaro že nastává působením ohně, když zase stlačí slunce víc dolů.

Aëtius (III. 8, 1)

Pak vykládá Empedoklés myšlenky o moři: Když se spojilo vše, co bylo na nejzazší hranici, ponejvíce jako kroupy, vznikla bahnitá voda. Neboť cokoliv bylo v zemi tekutého, stísnilo se v hlubokých a nízko položených místech působením větrů, vanoucích zajisté spíše souběžně než bouřících do všech stran.

Philo (de prov. II. 61, p. 86)

Podle Empedokla byl pot země vyžehnut sluncem, pročež došlo k povšechnému zhuštění.

Aëtius (III. 16, 3)

Empedoklés Akragantský praví, že není všem jasné, proč je v moři sladká voda — to jako potrava rybám. A jako příčinu tohoto sladkého v soli udává podstatu, která je v ní.

Aelianus (Hist. an. IX. 64)

A proto všichni, kteří se obírají zemí a nebem, praví, že se země sbíhá ke středu. Pátrají, proč tak zůstává, a praví jedni, že je příčinou její objem a množství, druzí, jako Empedoklés, že pohyb nebe, probíhající v kruhu kolem ní a zároveň rychlejší, brání pohybu země, jako je tomu s vodou v odlívce: Neboť i ta, když je na dně nádoby a když pohybujeme odlívkou v kruhu, se často ani nepohne a to z téže příčiny.

Aristotelés (de caelo B 13 295a 13)

Empedoklés se domnívá, že ohně, které jsou na mnohých místech skryty pod povrchem země, ohřívají vodu, jsou-li umístěny pod dnem řečiště, jímž voda protéká. Vyrábíme mnohé roztodivné hračky, ve kterých rozstavíme po nakloněné rovině kovové trubky s ohněm uvnitř, aby voda protékala kolem nich na takovou vzdálenost, jaké je třeba, aby se ohřála. Empedoklés se domnívá, že se totéž děje i pod zemí.

Seneca (nat. quaest. III. 24, 1)

Čím to, že kameny tvrdnou více v horkých než ve studených vodách? Protože kámen vznikne odloučením vlhkého a vlhké se odlučuje v horkém více než ve studeném. Teplo působí zkamenění — tak praví i Empedoklés, že vznikají skály, kameny a vodní vřídla.

Aristotelés (probl. 24, u 9373 11)

O barvách praví Empedoklés, že bílá přísluší ohni, černá vodě.

Theophrastus (de sensu 59)

Empedoklés praví, že z živých tvorů vyrostly ze země nejdřív stromy, dřív než vyšlo slunce a než byl rozdělen čas v den a noc. Pro souměrnost míšení v sobě zahrnují samčí i samičí prvek. Působením tepla v zemi se rozrostly, porůznu roztroušené, takže jsou částmi země, jako je zárodek v břiše částí matky. Plody jsou přebytky vody a ohně v rostlinách.³ Rostliny, jež mají nedostatek vláhy, shazují listy, když jim v létě vyschne voda. Mají-li jí více, listy zůstává. Tak tomu je u vavřínu, olivy a palmy. Rozlišnost šťáv prý vzniká rozdílností půdy a mnohost plodů tím, že stejná výživa přichází rozličně. Tak je tomu u vinných rév. Víno činí vzácným ne různý druh révy, nýbrž různý druh půdy, která mu dává výživu.

Aëtius (V. 26, 4)

Jakási jedna podstata se rodí — ne, jak rozlišuje a dělí Empedoklés, že přichází země do kořenů a vzduch do listů, takže je jedno odtrženo od druhého, nýbrž z jedné hmoty a působením jedné příčiny.

Theophrastus (d. c. pl. I, 12, 5)

Anaxagoras a Empedoklés praví, že se stromy hýbají touhou, že jaksí mohou myslit, truchlit a radovat se. A Empedoklés se domnívá, že je v nich smíšené pohlaví.

Aristotelés (de plant. A 1. 815a 15)

³ Viz zlomek 77, 78.

Anaxagoras, Demokritos a Empedoklés říkali, že mají stromy inteligenci a intelekt.

Aristotelés (de plant. b 16)

Empedoklés pravil, že mají rostliny plodivé orgány v zmenšené velikosti a nedokonalé. A když ty se naplní, je zplozen nový jedinec.

Aristotelés (de plant. 817 b 35)

Empedoklés praví ve své významné básni, že povstaly nejdřív jednotlivé údy ze země, jako by široko daleko těhotné, pak že se spojily a vytvořily pevnou lidskou látku, promíšenou zároveň ohněm i vlhkostí.

Censorinus (4, 7)

Jak praví Empedoklés o živočiších: Příliš ohnivé vede jejich podstata do vody.

Theophrastus (caus. p1. I. 21, 5)

Podle Empedokla vzniklo první vdechnutí prvního živočicha tak, že jednak v plodu ustoupila vlhkost, jednak došlo v prázdném prostoru k setkání s vzdušnou podstatou zvenčí. Ta totiž vstoupila na uprázdněné místo uvnitř. Když tlačí vrozené teplo náporom vzduch ven, dojde k vydechnutí, když naopak zas vstoupí vzduch dovnitř, nazýváme toto nové setkání vdechnutím. Když k němu došlo, vynáší je krev jako na podiv a tlačí svými přítoky vzdušnou látku kůží. Jak potom vystupuje ven, vzniká vydechnutí. Když se vzduch zas vrací zpátky a vpadá do místa, uprázdněného krví, dochází k vdechnutí. Při tom připomíná vodní hodiny.⁴

Aëtius (IV. 22, 1)

Živoci se podle Empedokla živí hmotou svého sídla, rostou přítomností teploty, zmenšují se a umírají nedostatkem obojího. A lidé, kteří žijí ve styku s nimi, jsou k nim v tom poměru, jako nezrozené plody.

Aëtius (V. 27, 1)

Podle Empedokla vzniklo maso z nerovnoměrné směsi všech čtyř prvků, nervy z ohně a země, smíšených s dvojnásobkem vody, drápy a nehty živočichů z nervů, zchlazených vzduchem, kosti z vody a země po dvou dílech a ze čtyř dílů ohně. Tyto díly se přimísily do země. Vlhkost a slzy vznikají z rozteklé, rozřídle krve.

Aëtius (V. 22, 1)

Stejně je i chybné, že je duše poměrem směsi, protože poměr smíšení prvků není stejný u masa a u kostí. Z toho by plynulo, že je mnoho duší po celém těle, protože je všechno směs prvků a smyslem směsi je harmonie a duše. V tom bychom mohli na Empedoklovi žádat bližší vysvětlení. Říká totiž, že má vše jakýsi poměr prvků. Je tedy ten poměr duše nebo je duše něco jiného? A je Láska příčinou jakéhokoliv směřování, nebo jen toho, které se děje podle tohoto poměru? A je Láska sama tím poměrem nebo něčím jiným?

Aristotelés (de anima A 4.408a 13)

Pupek vznikl sloučením čtyř vnitřních orgánů, dvou cév a dvou žil, jimiž přichází zárodkům výživa ve formě krve a vzdušné látky. Empedoklés se domnívá, že ústí do jater, Faidros, že do srdce.

Soranus (Gynaec. I. 57)

Menstruace se někdy o pár dní zrychluje nebo zpožďuje. Nastává vždy ve zvláštní lhůtě, ne po každé v téže, jak říká Dioklés. Již Empedoklés dovozoval, že působí měsíční světlo zrychlení. Jedny ženy dostanou menstruaci před uplynutím dvaceti dní, jiné po — jedny, když měsíc dorůstá, jiné, když couvá.

Soranus (I. 21)

⁴ Viz zlomek 100.

Anaxagoras a Empedoklés se domnívali, že z pravých částí vylitého semene povstávají muži, z levých ženy. A jako se jejich názory shodují v tomto bodě, rozcházejí se o podobě dětí. Empedoklés o tom po úvaze vypovídá takto: Měla-li semena obou rodičů stejnou teplotu a byla-li teplá, vznikne muž, podobný otci. Byla-li chladná, vznikne žena, podobná matce. Bylo-li otcovo teplejší a matčino chladnější, vznikne hoch, podobný matce, bylo-li matčino teplejší a otcovo chladnější, vznikne děvče, podobné otci. *Censorinus (6, 6)*

Dále o dvojčatech, k jejichž zrození dojde následkem jakéhosi uzpůsobení semene, jak učí Hippón: Je-li větší, než kolik stačí vyplniti jeden zárodek, rozdvojí se. Téměř stejný byl zřejmě i Empedoklův názor. Důvod proč se dělí neznal. Ale pravil, že se narodí dva muži, zaujala-li obě semena stejně teplé místo. Jsou-li obě místa stejně chladná, narodí se dvě ženy. Je-li jedno studenější, jedno teplejší, mají děti nestejně pohlaví. *Censorinus (6, 9)*

Mnozí ujišťují, že může žena porodit již v sedmém měsíci, tak Empedoklés, Epigenés a mnozí předtím. *Censorinus (7, 5)*

Empedoklés, kterého v tom následuje Aristotelés, praví, že především vzrůstá srdce, a to nejvíce udržuje lidský život. *Censorinus (6, 1)*

Empedoklés praví, že smrt nastává, když se rozloučí ohnivá, vodní, vzdušná a zemní podstata, z nichž se skládá lidská směs. Podle toho umírá tělo i duše zároveň. Spánek nastává, když se odloučí ohnivá podstata. *Aëtius (V. 25, 4)*

Parmenidés, Empedoklés a Platón vysvětlují vnímání podobným, žáci Anaxagorovi a Hérakleitovi opačným. *Theophrastus (de sensu, 1)*

Ostatní vypovídají o tom kterém vnímání vždy zvlášť, Empedoklés se pokouší převést i to na podobnost. *Theophrastus (de sensu, 2)*

Empedoklés vypovídá o všech smyslech podobně a praví, že vnímáme tím, že se vše setkává na své pravé cestě. A tak se nemůže odtrhnouti jedno od druhého, protože z cest vnímání jsou jedny širší, druhé užší, takže nemůže jednak nezachycené se vytočiti, jednak ostatní vejíti zcela dovnitř. Pokouší se rovněž vysvětliti, v čem záleží zrak. A praví, že je uvnitř oka oheň,⁵ kolem vzduch, voda a země, jimiž může oheň při své jemnější podstatě prostoupiti jako světlo svítlnou. Cesty vody a ohně si leží navzájem napříč, při čemž prvními poznáváme černé, druhými bílé. Neboť to které se setkává s tím kterým. Barvy přicházejí do očí odštěpkou věcí.

Složení tu není vždy stejné — jednou se skládá z podobných složek, jindy z protivných, někdy je oheň uvnitř, jindy vně. Proto vidí někteří tvorové lépe ve dne, někteří lépe v noci. Ti, kteří mají méně ohně, vidí ve dne — v těch je vnitřní světlo vyrovnáno vnějším. U kterých je to obráceně, ti vidí lépe v noci — i v těch je nedostatek vnějšího světla vyplňován pak zevnitř. Kde je tomu naopak, je všechno opačné: převažuje-li voda oheň, vidí tvorové špatně. Vytvoří se v nich přebytek vodních cest a voda v nich působí, jako by byla noc. Oheň je totiž vodou pohlcován. Dopadne to, jako by byla vnějším světlem odloučena voda a ohněm vzduch. Oběma je lékem opak. Nejlepší a nejzdatnější je směs, složená z obou rovným dílem. Asi to učí o zraku.

Sluch prý vzniká vnitřními šumy, kdykoliv se dostane dovnitř vzduch, přivedený zvukem do pohybu. Proto je mu „zvonem“ ucho, které nazývá „masitou větví“.⁶ Rozhýbaný vzduch naráží o tělíška a vzbouzí ozvěnu. Supění vzniká vdechováním, proto supí nejvíce ti, kteří mají dýchavičné, těžké pohyby. Čicháme působením lehkých drobných odštěpkou věcí. O chuti a hmatu nepraví podrobně, jak a čím vznikají — jen všeobecně, že vnímáme tím, že se vše dostane na

⁵ Viz zlomek 84, 8j.

⁶ Viz zlomek 99.

smyslovou cestu. Těšíme se z podobného v dílech i smíšení, nepříjemně na nás působí opačné.

Podobně mluví i o vědění a neznalosti: Vědění přísluší podobnému, neznalost nepodobnému, podle toho, jak vnímané souhlasí nebo je podobné rozumu. Totéž totiž praví, když vypočítal, jak co čím vnímáme.⁷ Proto myslíme nejvíc krví. V ní jsou totiž nejvíce pomíchány části prvků.

Kde se smísí shodné a podobné, ne příliš, ne nepatrně, ne zase v nadměrném množství, ty duše jsou nejrozumnější a nejcitlivější při vnímání. Podle poměru smíšení jsou nejbližší těm, u nichž je tomu naopak — nejnerozumnějším. Kde leží prvky roztroušeny a k ničemu, ty duše jsou unavené a malátné. Kde je smíšení pevné, hojné a rozdělené podle velikosti, ty duše mají vzruch a dovedou mnohým vystihnouti málo; žijí ve znamení rychlého oběhu krve. Kde je prostřední směs v nějakém jednom údu, tam jsou duše zběhlé v té které věci. Jedny jsou dobrými řečníky, druhé pracovníky, podle toho, je-li směs v rukou nebo v jazyku. Podobně to je i s ostatními schopnostmi.

Empedoklés se tedy domnívá, že tak vnímáme a myslíme, a aby nebyl nikdo na rozpacích, vykládá napřed, co rozeznávají oduševnělí tvorové při vnímání. Stýkají se totiž i s cestami věcí bez duše. A smíšení je působeno zcela jen souměrností těchto cest. Olej se s vodou nemísí,⁸ ostatní vlhké látky, kolik jich je, vytvářejí shodné směsi. Všechno je vnímáno a totéž je míšení, vnímání a zmnožování. Vše způsobuje souměrnost cest, nenarazíme-li ovšem na nějakou rozdílnost.

Theophrastus (de sensu 7–12)

Podle Empedokla vznikají rozkoše podobnými věcmi z podobných když se jich nedostane dosti k naplnění, vzniká v tom, čemu se nedostalo, touha po podobném. Nelíbé pocity vznikají protivnými věcmi. Neboť jsou si navzájem cizí všechny věci, rozličné co do spojení a směsi prvků.

Aëtius (IV. 9, 15)

Podle něho totéž působí vnímání i rozkoš.

Theophrastus (de sensu 16)

Empedoklés prohlásil, že barvy vznikají setkáním na cestách zraku. Barvy jsou čtyři, stejný počet, kolik je prvků: bílá, černá, červená, žlutá.

Aëtius (I. 15, 3)

Po vzoru Empedoklově říkají, že je něco jiného očista, vzniklá z duše, něco jiného vyšínutí z rovnováhy, působené tělesnými příčinami. Což označují Řekové, působí-li to velkou úzkost, slovem „manie“.

Caelius Aurelius (morb. chron. I. 5)

⁷ Násl. zlomek 107.

⁸ Viz zlomek 91.